

«РАСЛЫЙМ»

Татарстан Республикасы

Премьер-министры

урынбасары – министр

Р.Т. Борханов

2020 нче ел

**Туган телдә белем бирү мәктәпләре укучылары өчен 2020 нче елда туган
(татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясен уздыру
материалларының күрсәтмә варианты**

**Демонстрационный вариант
контрольных измерительных материалов для проведения в 2020 году
ГИА по родному (татарскому) языку для учащихся
школ с родным языком обучения**

разработан федеральным государственным автономным образовательным учреждением
высшего образования
«КАЗАНСКИЙ (ПРИВОЛЖСКИЙ) ФЕДЕРАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»

подготовлен государственным бюджетным учреждением
«РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ЦЕНТР МОНИТОРИНГА КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ»

утвержден МИНИСТЕРСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

Имтихан эшенең күрсәтмә вариантына аңлатма

2020 нче елгы дәүләт йомгаклау аттестациясе эше сочинение элементлары белән киңәйтелгән ижади биремле изложение формасында тәкъдим ителә. Изложение имтихан бирүчеләрнең тыңланган текстка нигезләнеп, мөстәкыйль рәвештә мәгънәви бөтен, сөйләм бәйләнешлелеге һәм язу эзлеклелеге белән характерланган ижади бирем башкаруына йөз тотат. Киңәйтелгән изложение укучыларның лингвистик компетенциясе (тел материалы белән эшләгәндә, лингвистик белемнәрне куллана алуы, тел һәм сөйләмгә караган белеме, өйрәнгән материалны урынлы куллана белү күнекмәләре, шулай ук танып белү, төркемләү, татар теле дәрәсләрендә алган аналитик белем һәм күнекмәләр), тел компетенциясе (лексик, грамматик, стилистик, орфографик һәм пунктуацион нормаларны саклау осталыгы һәм күнекмәләре), коммуникатив (аралашу) компетенциясе (сөйләм эшчәнлегендә продуктив һәм рецептив күнекмәләрне үзләштерү дәрәжәсе) тикшерелә.

Күрсәтмә вариант катнашучыга һәм киң жәмәгатьчелеккә дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенең төзелеше, биремнең үзенчәлеген, аның формасы, катлаулылык дәрәжәсен турында фикер йөртүгә мөмкинлек бирә. Бу варианттагы биремне үтәүнең бәяләү критерийлары җавапның тулылыгы һәм дәрәс язылышы таләпләре турында күзаллау тудыра.

Күрсәтмә вариант материаллары чыгарылыш сыйныф дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенә әзерлек осталыгын булдырачак.

**Туган телдә белем бирү мәктәпләре укучылары өчен 2020 нче елда туган
(татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясе**

Эшне үтәү өчен күрсәтмә

Татар телендә гомуми белем бирү оешмаларының IX сыйныфын тәмамлаучы укучыларга татар теленнән дәүләт йомгаклау аттестациясе эшен язу өчен 3 сәгать 55 минут вакыт бирелә. Бирем 1 өлештән тора. Укучылар текстны 2 тапкыр тыңлыйлар. Беренче тапкыр тыңлаганнан соң, уйлану өчен һәм караламада эшләү өчен вакыт бирелә (5 минут). Текстны икенче тапкыр тыңлаганнан соң, изложение язу эше башлана. Изложение биремдә күрсәтелгән проблемага бәйле сочинение элементлары белән киңәйтелә. Укучылар әлеге проблемага бәйле ижади фикер йөртергә һәм үз фикерләрен дөрес, логик эзлеклелектә формалаштырырга тиеш.

Язма эшне башкару барышында орфографик сүзлекләрдән файдаланырга рөхсәт бирелә.

Караламадагы язулар тикшерелми!

Язма эш махсус төзелгән критерийлар буенча бәяләнә. Язма эшне хаталарсыз башкарып, югарырак балл жыйрга тырышыгыз.

Сезгә уңышлар телибез!

Текстны тыңдагыз һәм киңәйтелгән изложение языгыз. Текстны тыңлагач, микротемаларны билгеләгез. Тулы текстның һәм андагы микротемаларның төп эчтәлеген бирергә кирәклеген истә тотып эшләгез. Сочинение изложение текстыннан соң, текстта күтәрелгән проблемага туры китереп башкарыла. Язма эшнәң күләме 200 сүздән ким булмаска тиеш. Эшегезне чиста һәм танырлык итеп языгыз.

Кышлак читендә ялгыз бер өй булган. Биредә Хәлимә исемле кечкенә кызы белән Мәрьям апа яшәгән. Ишегалларында гөлчәчәк куаклары үскән. Ана белән кыз әлеге куакларны бик кадерләгәннәр. Көз килсә, аларны камышлар белән төрөп, салкын кыштан яшереп куя торган булганнар. Көннәрдән бер көнне ана белән кыз яңа йортка күчәргә жыенганнар.

– Әнкәй! Безнең гөлчәчәкләребез каламыни? – дип, әнкәсеннән сорап куйган Хәлимә.

– Без күчәсе йортның алдында гөлчәчәкләр күп булса да, боларны да ятим итеп монда калдырмабыз, үзебез белән күчәрербез.

Алар ваграк куакларны тамырлары белән казып күчәрә алсалар да, иң зур куакка көчләрә житмәгән.

– Кызым, монысы калсын инде. Казый торгач, тамырларын харап итеп ташлавыбыз бар, – дигән әнкәсе.

Кыз, карт куакның үзен генә калдырырга кызганса да, көчә житмәгәч, нишләсен? Шулай итеп алар, иске өйләре алдында карт гөлчәчәк куагын ялгыз калдырып, китеп тә барганнар.

Көз үзе белән салкын жыл, кыш рәхимсез суык бураннар алып килгән. Көзгә жыл дулаган, сызгырган, ыжгырган, әллә кайлардан куе болыт көтүләрән куып китергән дә ялгыз куак өстенә эре-эре тамчыларын сибәргә тотынган. Ө төн житкәч, кинәт каты суык китереп бәргән. Иртәгесен күкне калын болытлар каплап алган, күбәләк-күбәләк кар яварга тотынган. Мескен карт куак, күз ачып йомганчы, ап-ак кар белән күмелеп калган.

Көн артыннан көн үткән, кояшлы, көлеч яз килгән. Үләннәр яшәрәп киткәннәр, агачлар чәчәкләргә күмелгәннәр. Бары куак кына язны котлап елмая алмаган. Ул, кышкы суыктан чирләгәнгә, кара янып, тереклектән мэхрүм булып боегып утырган да утырган. Тик кайдадыр, бик тирәндә, тамырларының ерак очларында зәгыйфь кенә тормыш жылысы саклый икән ул.

Ничектер бер көнне Мәрьям апа кызы Хәлимә белән куак яныннан үтеп бара икән. Хәлимәнең күзләре әлеге зур куакка төшкән дә, ул аны кызгануыннан чак кына елап жибәرمәгән.

– Әнкәй! Безнең ялгыз куагыбыз корыган бит, – дип, әнкәсенә сарылган.

– Ай, харап булган шул! – дигән әнкәсе. – Янында агып тора торган арыгы да кибеп беткән икән, ичмасам. Аны тазартып, су жибәрергә кирәк. Бәлкем, шуннан соң яшәрәп китәр...

Ана белән кыз арыкны тазартканнар, буасын ачып, ана саф су агызып кикәннәр.

Чынлап та, кинәт зур куакның тамырларына дым йөгөргәне сизелгән. Кечкенә Хәлимә арыкны тикмәгә генә ачмаган бит! Ботакларда беренче бөреләр күренә башлаган, алар күбәйгәннәр, тулыланганнар, ә үзләре барысы да яшәү бөреләре булганнар.

Менә берзаман зур куак янына әнкәсе белән Хәлимә килеп туктаган.

– Әнкәй! Кара эле, куагыбыз чәчәк аткан бит безнең! – дип, кул чабып кычкырып жибәргән Хәлимә. – Арыкка су жибәрүбез бик яхшы булды, әнкәй. Чәчәкләре элеккегә караганда да матуррак!

– Әйе шул! Яхшы эш, хезмәт беркайчан да әрәм булмый ул, – дигән әнкәсе һәм чәчәкләр арасыннан берсен, иң матурын өзеп алган да кызының чәченә кадап куйган. (Д.Аппакова) (398 сүз)

Чыганак: Дәржия Аппакованың “Гөлчәчәк белән сандугач” хикәясеннән өзек.

“Яхшы эш, хезмәт беркайчан да әрәм булмый ул, – дигән әнкәсе һәм чәчәкләр арасыннан берсен, иң матурын өзеп алган да кызының чәченә кадап куйган”, – жөмләсендә әйтелгән фикерне ничек аңлайсыз? Шулар турында языгыз. Фикерегезне раслау өчен, матур әдәбияттан һәм тормыш тәҗрибәгездән 2 мисал китерегез.

Язма эшнең күләме **200 сүздән** дә ким булмаска тиеш.

Язма эшне чиста һәм танырлык итеп языгыз.

Тыңланган текстка таянып язылмаган эшкә билге куелмый.

Текстның эчтәлеген аңлатмаларсыз язган һәм сочинение элементлары белән киңәйтмәгән очракта 0 балл куела.

Киңәйтелгән изложение өчен текст турында белешмә	
Абзац номеры	Микротемалар (мәгънәви кисәкләр)
1	Ялгыз өй янында гөлчәчәк куагы үскән.
2	Ана белән кыз яңа йортка күчкән.
3	Гөлчәчәк куагы кышны ялгыз үткөргән.
4	Язын куак бөреләнмәгән.
5	Мәрьям апа белән Хәлимә куакка су агызганнар.
6	Гөлчәчәк куагы чәчәк аткан.

Язма эшне баяләү критерийлары

№	Критерий	Балл
ИК1	Изложениенен эчтәлеге	
	Укучы тыңлаган текстның эчтәлеген тулы ачкан, анда яктыртылган барлык мәсьәләләр язмада урын алган.	2
	Текстның эчтәлеге ачылган, эмма бер микротема төшеп калган (яки өстәлгән).	1
	Текстның эчтәлеге ачылган, эмма бердән артык микротема төшеп калган (яки өстәлгән).	0
ИК2	Изложениенен мәгънә бөтенлеге, бәйләнешле сөйләм һәм аның эзлеклелеге	
	Укучының эшендә мәгънә бөтенлеге, сөйләмнен бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә: - логик хаталар юк, эзлеклек бозылмаган; - текст кызыл юлларга дәрәс бүленгән.	2
	Эштә мәгънә бөтенлеге, сөйләмнен бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә, эмма бер логик хата бар яки кызыл юлны билгеләүдә бер хата бар.	1
	Эштә коммуникатив (аралашуга караган) мәгънә сакланган, эмма бердән артык логик хата яки кызыл юлны билгеләүдә ике хата жибәрелгән.	0
ИК3	Эшнең композицион бөтенлеге	
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, текст төзүдә хаталар юк.	2
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, ләкин текст төзүдә 1 хатасы бар.	1
	Текст төзүдә 2 яки күбрәк хатасы бар.	0
ИК4	Дәлил-мисалларның булуы	
	Укучы фикерен белдергән, дәлиллегән (матур әдәбиятка караган 2 дәлил-мисал китергән).	4
	Укучы 2 дәлил-мисал китергән, шуларның берсе матур әдәбиятка карый.	3
	Укучы фикерен белдергән, дәлиллегән (белеменә, тормыш тәжрибәсенә таянып, 2 дән ким булмаган дәлил китергән)	2
	Укучы 1 дәлил-мисал китергән.	1
	Укучы әлеге кисәкнең эчтәлеген аңлата торган дәлил-мисал китермәгән, яки укучы биремдәге цитатаны я аның бер өлешен дәлил-мисал итеп китергән.	0
ИК1-ИК4 күрсәткечләре буенча изложение өчен жыела торган иң югары балл		10

Игътибар!

Әгәр изложениедә сочинение элементлары булмыйча, текстның эчтәлеге генә чагылыш тапса, бәяләүнең барлык критерийлары буенча (ИК1-ИК4) 0 балл белән бәяләнә.

Язма эшнең грамоталылыгы һәм аның фактик төгәлlege аерым бәяләнә (2 нче таблицаны кара).

2 нче таблица

№	Укучы сөйләменең грамоталылыгын һәм фактик төгәллеген бәяләү критерийлары	
ГК1	Орфографик нормаларның үтәлеше	
	Орфографик хаталары юк яки хатасы 1 дән артык түгел	2
	2-3 хата жибәрелгән	1
	Хаталарының саны 4 тән артык	0
ГК2	Пунктуацион нормаларның үтәлеше	
	Пунктуацион хаталары юк яки хатасы 2 дән артык түгел	2
	3-4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ГК3	Грамматик нормаларның үтәлеше	
	Грамматик хаталары юк яки 1 хатасы бар	2
	2 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 3 тән артык	0
ГК4	Сөйләм нормаларының үтәлеше	
	Сөйләм хаталары юк яки хатасы 2 дән артык түгел	2
	3-4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ФК1	Язма сөйләмнең фактик төгәлlege	
	Материалны язмада бирүдә, шулай ук аңлауда һәм терминнар кулланылышында фактик хаталар юк.	2
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 1 хата бар.	1
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 2 хата бар.	0
ГК1-ГК4, ФК1 критерийлары буенча изложение өчен иң югары балл		10

Грамоталылыкны бәяләгәндә, **изложениенең күләмен** исәпкә алырга кирәк. Язма эшнең гомуми күләме 200 сүздән ким булмаса тиеш.

2 нче таблицада китерелгән нормативлар гомуми күләме 200 дән артык сүз булган изложениеләрне тикшерү өчен кулланыла.

Әгәр **изложениенең** гомуми күләме 150-199 сүз булса, ГК1-ГК4 критерийлары буенча 1 баллдан артык куелмый:

ГК – 1 буенча орфографик хаталар булмаса **яки** 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;

ГК – 2 буенча пунктуацион хаталар булмаса яки 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;

ГК – 3 буенча грамматик хаталар булмаганда 1 балл куела;

ГК – 4 буенча сөйләм хаталары булмаганда 1 балл куела.

Әгәр **изложениенен** гомуми күләме 100 сүздән артмаса, мондый эшләргә GK1-GK4 критерийлары буенча 0 балл куела.

Дәүләт йомгаклау аттестациясен тулаем башкару барышында жыярга мөмкин булган максималь балл – **20**.